

БЕЛАРУСКІ ДЗЯРЖАЎНЫ ЎНІВЕРСІТЭТ

УДК 811.161.3'27'373:398.92:811.111'27'373:398.92

КУЛІК
ЛЮДМІЛА УЛАДЗІМІРАЎНА

САМАТЫЧНЫЯ ФРАЗЕАЛАГІЗМЫ БЕЛАРУСКАЙ І АНГЛІЙСКАЙ МОЎ:
СТРУКТУРНА-СЕМАНТЫЧНЫ І ЛІНГВАКУЛЬТУРАЛАГІЧНЫ
АСПЕКТЫ

Аўтарэферат дысертацыі на атрыманне вучонай ступені
кандыдата філалагічных навук

па спецыяльнасці 10.02.20 – параўнальна-гістарычнае,
тыпалагічнае і супастаўляльнае мовазнаўства

Мінск, 2016

Работа выканана ва ўстанове адукацыі
“Гомельскі дзяржаўны ўніверсітэт імя Францыска Скарыны”

Навуковы кіраўнік:

Ляшчынская Вольга Аляксееўна,
доктар філалагічных навук, прафесар,
прафесар кафедры беларускай мовы
УА “Гомельскі дзяржаўны ўніверсітэт
імя Францыска Скарыны”

Афіцыйныя апаненты:

Даніловіч Мікалай Аляксандравіч,
доктар філалагічных навук, прафесар,
прафесар кафедры беларускага і
супастаўляльнага мовазнаўства
УА “Гродзенскі дзяржаўны ўніверсітэт
імя Янкі Купалы”

Шыманская Вольга Юр’еўна,
кандыдат філалагічных навук, дацэнт,
дацэнт кафедры англійскай мовы
эканамічных спецыяльнасцей
Беларускага дзяржаўнага ўніверсітэта

Апаніруючая арганізацыя:

УА “Беларускі дзяржаўны педагагічны
ўніверсітэт імя Максіма Танка”

Абарона адбудзецца “01” чэрвеня 2016 г. у 14.00 на пасяджэнні савета па абароне дысертацый Д 02.01.11 пры Беларускам дзяржаўным універсітэце па адрасе: 220030, г. Мінск, вул. К. Маркса, 31, аўд. 62; тэлефон вучонага сакратара: 209-55-58.

З дысертацыяй можна азнаёміцца ў Фундаментальнай бібліятэцы Беларускага дзяржаўнага ўніверсітэта.

Аўтарэферат разасланы “__” красавіка 2016 г.

Вучоны сакратар
савета па абароне дысертацый

С. М. Запрудскі

УВОДЗІНЫ

На сучасным этапе даследаванняў лінгвістыка характарызуецца зваротам да мовы ў цеснай сувязі з мысленнем, а таму і да вывучэння моўнай карціны свету (МКС) увогуле і да яе фрагментаў у прыватнасці. Працэс апісання МКС звязаны з рэканструкцыяй пэўнай падсістэмы ведаў носьбіта мовы, якая адлюстроўвае пазнанне чалавекам сябе і рэчаіснасці з дапамогай свайго цела і праз яго. Сувязь найменняў частак цела, альбо саматызмаў, з навакольным светам абумоўлівае сімвалічнае ўспрыманне іх функцыянавання, што найбольш яскрава выяўляецца ў фразеалагізмах, якія ўтрымліваюць назапашаныя стагоддзямі вопыт і веды іх носьбітаў.

Актуальнасць комплекснага вывучэння саматычных фразеалагічных адзінак (СФА), або фразеалагічных адзінак¹⁾ (ФА) з саматычнымі кампанентамі (СК), беларускай і англійскай моў у структурна-семантычным і лінгвакультуралагічным аспектах абумоўлена рознымі прычынамі. Па-першае, пашырэнне міжнародных адносін і паглыбленне ўзаемаразумення паміж народамі выклікае неабходнасць новага падыходу да пытанняў мовы і культуры, калі адзінкі мовы разглядаюцца як пэўныя коды культуры, якія ў сваю чаргу арыентуюцца на чалавека. У гэтым сэнсе найбольш яскрава характарызуюць нацыянальную моўную асобу менавіта СФА, праз кампанентны склад якіх чалавек прадстаўлены ва ўсіх сваіх праяўленнях. Па-другое, на сучасным этапе развіцця сусветнага мовазнаўства становіцца перспектыўным сістэмны падыход да вывучэння фразеалагічнага складу мовы. У сувязі з гэтым супастаўляльнае даследаванне беларускіх і англійскіх СФА дазваляе выдзеліць як універсальныя, так і адметныя рысы саматычнай фразеалогіі кожнай з моў. Па-трэцяе, у выніку звароту да нацыянальнай спецыфікі моў, культур беларускага і англійскага народаў становіцца магчымым выяўленне ролі СК фразеалагізмаў як адзінак культурнага кода ў стварэнні МКС беларусаў і англічан.

¹⁾ Пад фразеалагізмам (фразеалагічнай адзінкай) разумеем устойлівую, узнаўляльную, не менш як двухкампанентную моўную адзінку, якая спалучаецца са словамі свабоднага ўжывання і мае цэласнае значэнне, не роўнае суме значэнняў яе кампанентаў.

АГУЛЬНАЯ ХАРАКТАРЫСТЫКА РАБОТЫ

Сувязь работы з навуковымі праграмамі, тэмамі

Дысертацыя выканана ў адпаведнасці з планавымі тэмамі кафедры беларускай мовы УА “Гомельскі дзяржаўны ўніверсітэт імя Францыска Скарыны”: “Беларуская лексікалогія і лексікаграфія на розных этапах развіцця лексіка-семантычнай сістэмы беларускай літаратурнай мовы” (2006–2010 гг., нумар дзяржаўнай рэгістрацыі – 20061471); “Фразеалагічная канцэптуалізацыя і катэгарызацыя свету беларусамі” (2011–2015 гг., нумар дзяржаўнай рэгістрацыі – 20110957).

Мэта і задачы даследавання

Мэта даследавання заключаецца ў вызначэнні агульных і адметных рыс структуры і семантыкі беларускіх і англійскіх саматычных фразеалагізмаў, у выяўленні закадзіраваных у іх унутранай форме ўніверсальных і нацыянальна-спецыфічных сімвалаў, эталонаў і стэрэатыпаў.

У адпаведнасці з мэтай у дысертацыі ставяцца і вырашаюцца наступныя **задачи**:

- 1) вызначыць корпус беларускіх і англійскіх СФА, згрупаваць іх паводле апорнага СК і ўстанавіць варыянтнасць лексічнага складу;
- 2) выявіць суаднесенасць СФА беларускай і англійскай моў паводле структуры і сінтаксічных мадэляў;
- 3) вылучыць і ахарактарызаваць тыпы СФА беларускай і англійскай моў, якія ўступаюць у адносіны эквівалентнасці;
- 4) устанавіць сімволіку СК у СФА беларускай і англійскай моў;
- 5) выявіць культурную інфармацыю СФА як рэпрэзентантаў тэматычнага кода культуры праз апісанне эталонаў і стэрэатыпаў, якія ляжаць ва ўнутранай форме СФА беларускай і англійскай моў.

Аб’ект даследавання – СФА беларускай і англійскай моў. **Прадмет** даследавання – агульныя і адметныя рысы структуры і семантыкі беларускіх і англійскіх СФА, закадзіраваныя ў іх унутранай форме ўніверсальныя і нацыянальна-спецыфічныя сімвалы, эталоны і стэрэатыпы.

Фактычны матэрыял даследавання быў выяўлены метадам суцэльнай выбаркі са “Слоўніка фразеалагізмаў беларускай мовы” І. Я. Лепешава (2008), з “Англа-беларускага слоўніка фразеалагізмаў параўнальнага тыпу” Л. Д. Корсак, Л. С. Марціновіч (1984), “Большого англо-русского фразеологического словаря” А. У. Куніна (1998), “Англо-русского словаря наиболее употребительных фразеологических выражений” П. П. Літвінава (2001), “Oxford Dictionary of Current Idiomatic English” А. П. Кові (1994), а

таксама перакладных і тлумачальных слоўнікаў і даведнікаў [О. С. Ахманова, 2006; А. В. Кунин, 2004; В. К. Мюллер, 2002; В. Пашкевіч, 2006; Я. Пятроўскі, 1993; Macmillan, 2008; G. N. Garmonsway, 1995]²⁾. У адзначаных лексікаграфічных працах выяўлена 1847 СФА беларускай мовы і 1901 СФА англійскай мовы.

Навуковая навізна заключаецца ў тым, што ўпершыню ў межах адной работы даследаваліся беларускія і англійскія СФА ў структура-семантычным і лінгвакультуралагічным аспектах. Гэта дазволіла вызначыць корпус беларускіх і англійскіх СФА, згрупаваць іх паводле апорнага СК і ўстанавіць варыянтнасць лексічнага складу, выявіць суаднесенасць СФА беларускай і англійскай моў паводле структуры і сінтаксічных мадэляў, вылучыць і ахарактарызаваць тыпы беларускіх і англійскіх СФА, якія ўступаюць у адносіны эквівалентнасці, выявіць ролю кампанентаў фразеалагізмаў як адзінак саматычнага (цялеснага) кода культуры ў МКС носьбітаў моў і раскрыць нацыянальна-культурную спецыфіку беларускіх і англійскіх СФА. Рознабаковае вывучэнне беларускіх і англійскіх ФА і абагульненне атрыманых вынікаў дазволіла ўстанавіць сувязь вобразаў, пакладзеных у аснову ФА, з нацыянальна-культурным светаразуменнем і асаблівасцямі менталітэту носьбітаў моў.

Палажэнні, якія выносяцца на абарону

1. Беларускія і англійскія СФА паводле тэматычнай прыналежнасці кампанентаў³⁾ рэпрэзентуюць у нацыянальнай культурнай прасторы беларусаў і нацыянальнай культурнай прасторы англічан пазнанне носьбітамі моў свету праз саміх сябе, непасрэдна паказваючы ролю антрапацэнтрычнага фактару ў фразеаўтварэнні.

Кампаненты-саматызмы беларускіх і англійскіх ФА называюць розныя па важнасці для жыццядзейнасці носьбітаў моў органы і часткі цела чалавека або жывёлы. Частотнасць⁴⁾ ужывання СК у ФА залежыць галоўным чынам ад экстралінгвістычных фактараў. Асаблівасць выкарыстання і функцыянавання СК у беларускіх ФА адносна англійскіх выяўляецца ў лексічнай варыянтнасці.

²⁾ Дэфініцыі фразеалагізмаў пададзены паводле слоўнікаў, у якіх яны зафіксаваны.

³⁾ Кампанентам ФА з'яўляецца слова, якое захоўвае сваю знешнюю, фармальную сутнасць, але змяняецца якасна, страчваючы часткова ці поўнасю сваё папярэдняе катэгарыяльнае, групавое і лексічнае значэнне, захоўваючы толькі элементы апошняга [Н. А. Павлова, 1978].

⁴⁾ Пад частотнасцю мы разумеем паказчык колькасці, які выражае пашыранасць, ужывальнасць у мове.

2. У выніку супастаўлення беларускіх і англійскіх СФА паводле структурна-граматычных паказчыкаў устанаўліваецца, што структурныя тыпы СФА характэрны фразеалагічным сістэмам дзвюх моў, хоць і прадстаўлены ў іх неаднолькава (са структурай словазлучэння – 1281 бел. і 1569 англ.; са структурай словаспалучэння – 233 бел. і 170 англ.; са структурай сказа – 333 бел. і 162 англ.). Пры суаднясенні структурных тыпаў беларускіх і англійскіх СФА выяўляюцца агульныя для дзвюх моў мадэлі (“Adj + N” – бел. *доўгі / даўгі язык* і англ. *clean hands* (дасл. – чыстыя рукі); “prep + Adj + N” – бел. *з адкрытымі вачамі (-ыма)* і англ. *with a heavy heart* (дасл. – з цяжкім сэрцам) і г.д.) і характэрныя толькі для пэўнай мовы (бел. “V + prep + Adj + N” – *пусціцца / ушыцца ў сабачую скуру*; “part + prep + N” – *ані ў зуб* і г.д.; англ. “V + prep + N’s + N” – *ask for a lady’s hand* (дасл. – прасіць рукі лэдзі); “Pron + N” – *what a neck* (дасл. – што за шыя) і г.д.).

3. Беларускія і англійскія СФА ўступаюць у адносіны эквівалентнасці на аснове сукупнасці такіх паказчыкаў, як семантыка, унутраная форма, структурна-граматычная арганізацыя, кампанентны склад і функцыянальна-стылістычная, суб’ектыўна-ацэначная і экспрэсіўна-эмацыянальная характарыстыкі.

Наяўнасць поўных, частковых эквівалентаў і міжмоўных аналагаў у дзвюх мовах дэманструе ізаморфнасць спосабаў моўнай рэпрэзентацыі ўяўленняў аб акаляючай рэчаіснасці саматычнымі фразеалагізмамі. Нацыянальна-спецыфічныя асаблівасці протасітуацый беларускіх і англійскіх СФА праяўляюцца ў адметнасцях паказчыкаў эквівалентнасці, што прыводзіць да вылучэння значнай колькасці безэквівалентных ФА ў беларускай і англійскай мовах.

4. Носьбітамі культурнай інфармацыі пэўнага народа з’яўляюцца сімвалы, закадзіраваныя ва ўнутранай форме ФА, якія разам са стэрэатыпамі і эталонамі вызначаюць зыходную матывацыю і аснову фразеалагізацыі свабодных моўных адзінак.

Саматызмы як адзінкі адпаведнага кода культуры адлюстроўваюць у межах беларускіх і англійскіх ФА пэўную сімвалічную тоеснасць (*рука / hand* з’яўляецца сімвалам працы, дзеяння / бяздзеяння, улады, сілы, магутнасці, адлюстроўвае прававыя адносіны і атаясамліваецца з чалавекам; *сэрца / heart* – сімвал існавання, душэўных і эмацыянальных якасцей асобы), што тлумачыцца адзінствам анатоміі і фізіялогіі людзей, падабенствам асацыятыўнага мыслення носьбітаў мовы. Нягледзячы на сімвалічную ўніверсальнасць, ФА змяшчаюць закадзіраваныя ва ўнутранай вобразнай аснове протасітуацыі, якія суадносяцца з уяўленнямі чалавека аб сабе праз

сябе, што выяўляецца ў адметнай для беларускай мовы сімволіцы (*кроў* – сімвал здароўя, фізічнай прыгажосці).

5. У межах СФА беларускай і англійскай моў выяўляюцца пэўныя эталонныя якасці асобы або прадмета (эталон аднолькавасці – бел. *волас у волас* ‘такія падобныя, што цяжка адрозніць’ і англ. *to a hair* (дасл. – да воласа) ‘адзін у адзін; дакладна, якраз, у дакладнасці’) і рэпрэзентуюцца стэрэатыпныя сітуацыі, якія характарызуюць паводзіны чалавека (стэрэатыпная сітуацыя ‘здзіўленне’ – бел. *рабіць вялікія вочы* ‘выражаць крайняе здзіўленне, недаўменне’; *не верыць <сваім> вачам, не даваць веры <сваім> вачам* ‘вельмі здзіўляцца, убачыўшы што-н. нечаканае’ і англ. *not be able to believe one’s eyes* (дасл. – не магчы верыць сваім вачам) ‘вельмі здзіўляцца, убачыўшы што-н. нечаканае’). Зварот да ўнутранай формы такіх ФА дазваляе дэкадзіраваць протасітуацыі фразеалагізмаў і растлумачыць іх культурны сэнс.

Асабісты ўклад саіскальніка вучонай ступені

Праведзенае навуковае кваліфікацыйнае даследаванне, а таксама публікацыі па тэме дысертацыі з’яўляюцца вынікам самастойнай працы саіскальніка. У суаўтарстве з В. А. Ляшчынскай падрыхтаваны слоўнік саматычных фразеалагізмаў.

Апрабацыя дысертацыі і інфармацыя аб выкарыстанні яе вынікаў

Асноўныя палажэнні і вынікі дысертацыйнага даследавання прайшлі апрабацыю на Міжнароднай навуковай канферэнцыі “Имя и слово (проблемы семантико-прагматического взаимодействия в славянских языках)” (Брэст, 19–20 красавіка 2007 г.); VIII Міжнародных навуковых чытаннях, прысвечаных Сцяпану Некрашэвічу (Гомель, 18 мая 2007 г.); Міжнароднай навукова-практычнай канферэнцыі “Сучасні праблемы лінгвістычных дослідаў і методіка выкладання іноземных мов професійнага спілкування у вишэйшай школе” (Львоў, 31 мая – 1 чэрвеня 2007 г.); V Міжнароднай навуковай канферэнцыі “Славянская фразеология в ареальном, историческом и этнокультурном аспектах” (Гомель, 22–23 кастрычніка 2007 г.); Рэспубліканскай навуковай канферэнцыі “Актуальныя праблемы мовазнаўства і лінгвадыдактыкі” (да 70-годдзя з дня нараджэння прафесара Г. М. Малажай) (Брэст, 20–21 сакавіка 2008 г.); Міжнароднай навуковай канферэнцыі “Взаимодействие и взаимопроникновение языков и культур: состояние и перспективы” (Мінск, 20–21 сакавіка 2008 г.); Міжнароднай навукова-практычнай канферэнцыі “Діалог слов’янскіх культур” (до Дня слов’янскай пісемнасці та культуры) (Мікалаеў, 23 мая 2008 г.); Міжнароднай навуковай канферэнцыі “Каб жыло наша Слова” (да 90-годдзя з дня

нараджэння Ф. Янкоўскага) (Брэст, 23–24 кастрычніка 2008 г.); IV Міжнароднай навуковай канферэнцыі “Скарына і наш час” (Гомель, 13–14 лістапада 2008 г.); Рэспубліканскай навуковай канферэнцыі “Беларуская фразеалогія і еўрапейскі моўны кантэкст” (Брэст, 9–10 красавіка 2009 г.); III Міжнароднай навуковай канферэнцыі “Традыцыі матэрыяльнай і духоўнай культуры Усходняга Палесся: праблемы вывучэння і захавання ў постчарнобыльскі час” (Гомель, 28 мая 2009 г.); Міжнародным навукова-практычным семінары “Лексико-грамматические категории в современном русском языке и лингводидактике” (Вінніца, 19 чэрвеня 2009 г.); Міжнародных Шамякінскіх чытаннях “Пісьменнік – Асоба – Час” (Мазыр, 19–20 лістапада 2009 г.); Міжнароднай навуковай канферэнцыі “Беларуская мова ў культурнай і моўнай прасторы Славіі” (Мінск, 24–25 лістапада 2009 г.); Рэспубліканскай навукова-практычнай канферэнцыі “Сучасная моўная адукацыя ў Рэспубліцы Беларусь: праблемы, перспектывы” (да 80-годдзя прафесара В. У. Протчанкі) (Мінск, 9 красавіка 2010 г.); II Міжнароднай навуковай канферэнцыі “Хрысціянскі гуманізм і яго традыцыі в славянскай культуры” (Гомель, 24–25 сакавіка 2011 г.); V Міжнароднай навуковай канферэнцыі “Скарына і наш час” (Гомель, 14–15 кастрычніка 2011 г.); Міжнароднай навуковай канферэнцыі “Славянская фразеалогія в синхронии и диахронии” (Гомель, 28–29 лістапада 2011 г.); Міжнароднай навуковай канферэнцыі “Лексико-грамматические инновации в современных славянских языках” (Гомель, 18–19 красавіка 2013 г.); Міжнароднай навуковай канферэнцыі “Святло Скарынавых ідэй”, прысвечанай 90-годдзю з дня нараджэння прафесара У. В. Анічэнкі (Гомель, 14 лістапада 2014 г.).

Апублікаванасць вынікаў дысертацыі

Вынікі дысертацыі адлюстраваны ў 28 публікацыях (агульны аб’ём 11,5 аўт. арк.), з іх 7 артыкулаў у рэцэнзаваных перыядычных выданнях, у тым ліку ў 2 замежных (3,6 аўт. арк.), 9 – у зборніках навуковых артыкулаў, у тым ліку ў 1 замежным (2,6 аўт. арк.), 11 – у матэрыялах міжнародных і рэспубліканскіх канферэнцый, у тым ліку ў 2 замежных (3 аўт. арк.), падрыхтаваны ў суаўтарстве з В. А. Ляшчынскай двухмоўны слоўнік эквівалентных саматычных фразеалагізмаў (2,3 аўт. арк.), электронны варыянт якога змешчаны ў адкрытым доступе на сайце УА “Гомельскі дзяржаўны тэхнічны ўніверсітэт імя П. В. Сухого” і выкарыстоўваецца пры правядзенні семінараў па дысцыплінах “Беларуская мова (прафесійная лексіка)”, “Замежная мова (англійская)” (спасылка: <https://elib.gstu.by/handle/220612/13242>).

Структура і аб'ём дысертацыі

Дысертацыя складаецца з пераліку ўмоўных абазначэнняў, уводзін, агульнай характарыстыкі работы, трох глаў, заключэння, бібліяграфічнага спіса, які ўключае спіс выкарыстаных крыніц (280 пазіцый), спіс публікацый саіскальніка (28 пазіцый), сямі дадаткаў. Агульны аб'ём дысертацыі складае 298 старонак, асноўны тэкст займае 128 старонак (у тым ліку 8 табліц – 5 старонак), бібліяграфічны спіс размешчаны на 28 старонках, дадаткі – на 142 старонках (7 табліц, змешчаных у дадатках В, Г, Д, Е, займаюць 25 старонак; змешчаныя ў дадатку Ж акты ўкаранення – 2 старонкі).

АСНОЎНЫ ЗМЕСТ ДЫСЕРТАЦЫІ

У першай главе дысертацыі **“Тэарэтычныя асновы структурна-семантычнага і лінгвакультуралагічнага аналізаў фразеалагічных адзінак”** разглядаюцца структурна-семантычны і лінгвакультуралагічны аспекты даследавання ФА ў айчынным і замежным мовазнаўстве. Глава складаецца з двух раздзелаў.

У раздзеле 1.1 “Тэарэтычныя перадумовы структурна-семантычнага даследавання фразеалагічных адзінак” разглядаюцца працы вядомых айчынных (М. А. Даніловіч, І. Я. Лепешаў, Ф. М. Янкоўскі і інш.) і замежных (У. П. Жукаў, У. Макмордзі, А. І. Малаткоў, Л. І. Райзензон, А. Д. Райхштэйн, Дж. Сейдл, М. М. Шанскі і інш.) лінгвістаў, што тычацца фразеалогіі ўвогуле, граматычных катэгорый і парадыгматычных форм ФА, а таксама распрацаваных класіфікацый міжмоўных адносін ФА ў прыватнасці.

У раздзеле 1.2 “Тэарэтычныя пытанні ўзаемасувязі мовы і культуры” разглядаюцца асноўныя этапы лінгвістычнага даследавання адносін паміж мовай і культурай; аналізуюцца найбольш значныя працы па тэорыі мовазнаўства, звязаныя з даследаваннем фразеалогіі ў лінгвакультуралагічным і кагнітыўным аспектах (Л. Вайсгербер, В. фон Гумбальт, М. Л. Каўшова, А. П. Кові, А. С. Кубракова, В. А. Маслава, П. Скандэра, Э. Сэпір, В. М. Тэлія, Б. Л. Уорф і інш.); абгрунтоўваецца выбар тэрмінаў *моўная карціна свету, культурны код*. Падкрэсліваецца, што ў лінгвакультуралогіі выяўленне культурнай канатацыі ФА дасягаецца шляхам суаднясення ўнутранай формы ФА з кодамі культуры. Моўная свядомасць звяртаецца да кодаў культуры для рэпрэзентацыі якасцей чалавека, якія ўяўляюць характэрныя пэўнаму соцыуму прыкметы. У ролі гэтых прыкмет і выступаюць складнікі ўнутранай формы ФА: сімвалы, стэрэатыпы, эталоны, якія найбольш поўна і дакладна рэпрэзентуюць культурную канатацыю.

У другой главе дысертацыі “Структурна-семантычны аспект даследавання фразеалагічных адзінак” вызначаецца корпус беларускіх і англійскіх СФА і ўстанаўліваецца варыянтнасць іх лексічнага складу; разглядаюцца тыпы структуры ФА з СК; устанаўліваюцца крытэрыі іх міжмоўнай эквівалентнасці. Глава складаецца з трох раздзелаў.

У раздзеле 2.1 “Агульнасць і адметнасць саматычных кампанентаў беларускіх і англійскіх фразеалагічных адзінак” вызначаюцца корпус⁵⁾ і частотнасць СК, а таксама іх лексічная варыянтнасць у межах ФА.

У падраздзеле 2.1.1 “Саматычныя кампаненты і іх частотнасць ужывання ў фразеалагічных адзінках” у выніку аналізу СФА ў складзе 1847 беларускіх ФА (Дадатак А) вылучаецца 113 саматычных і семантычна далучаных да іх кампанентаў (Дадатак В) і ў складзе 1901 англійскай ФА (Дадатак Б) – 105 (Дадатак В). Колькасныя даныя СФА дзвюх моў сведчаць аб разнастайнасці найменняў частак цела і высокай ступенні ідыяматычнасці СК, што тлумачыцца як інтралінгвістычнымі ўласцівасцямі саматычных лексем (прыналежнасцю да аднаго з самых старажытных пластоў лексікі, семантычным аб’ёмам і разгалінаванай сістэмай іх пераносных значэнняў), так і экстралінгвістычнымі (выбарам чалавека самога сябе або частак свайго цела ў якасці эталонаў ці стэрэатыпаў у наіўнай карціне свету, супадзеннем у многіх народаў асацыятыўных уяўленняў аб знешнім і ўнутраным свеце, шырынёй сувязей саматызмаў з рэаліямі акаляючай рэчаіснасці, пазнаннем свету праз самога сябе).

У ходзе аналізу СК беларускіх і англійскіх ФА ўстанаўліваецца, што адной лексеме беларускай мовы могуць адпавядаць дзве ці тры лексемы англійскай мовы (*рука – arm, hand; горла – gizzard, throat, whistle*) ці, наадварот, дзвюм лексемам беларускай мовы адпавядае адна англійская лексема (*ногаць, пазногаць – nail; палец, перст – finger*), у выніку чаго 73 беларускія і 75 англійскіх СК з’яўляюцца эквівалентнымі паміж сабой (Дадатак Г).

Пры ўстанаўленні колькасных даных узнікае неабходнасць класіфікацыі СК ФА паводле частотнасці ўжывання. Улічваючы вынікі падлікаў і прыняўшы за адзінку вымярэння аб’ём ужывання СК у %, мы атрымліваем пэўныя колькасныя суадносіны (Дадатак В), што дае падставу

⁵⁾ У склад саматычных уключаны назвы органаў і частак цела чалавека альбо жывёлы, лексемы *кроў / blood, мача, нюні, пот / sweat, сліна / slobber, сляза / tear, сонля, gall* ‘жоўць’, аніматызм *душа / soul*, лексемы *кацялок, поршні, халява, шоры, bacon, top*, якія, валодаючы зусім іншым несаматычным першасным значэннем, з улікам пэўных знешніх сувязей паміж прадметамі выкарыстоўваюцца ў якасці найменняў частак цела, і лексемы *бяльмо, горб, мазоль / corn, плеш, скула*.

вылучыць: высокачастотныя (бел. *вока, галава, душа, нага, рука, язык* і англ. *eye* ‘вока’, *foot* ‘ступня, нага’, *hand* ‘рука (кісьць рукі)’, *head* ‘галава’, *heart* ‘сэрца’), частотныя (бел. *вуха, зуб, кроў, нос, сэрца* і англ. *blood* ‘кроў’, *ear* ‘вуха’, *face* ‘твар’, *leg* ‘нага’, *nose* ‘нос’, *tongue* ‘язык’), сярэднечастотныя (бел. *бок, волас, вусны* і інш. і англ. *arm* ‘рука (ад кісці да пляча)’, *back* ‘спіна’, *bone* ‘косьць’ і інш.), нізкачастотныя (бел. *барада, брыво, бяльмо* і інш. і англ. *arse* ‘зад’, *beard* ‘барада’, *belly* ‘жывот’, ‘пуза’ і інш.) і адзіночныя (бел. *азадак, вена, гаўкала* ‘рот’ і інш. і англ. *backbone* ‘спінны хрыбет’, ‘пазваночнік’, *bacon* ‘скура’, *bosom* ‘грудзі’, ‘улонне’ і інш.) СК. Частата ўжывання саматызмаў у межах ФА абумоўлена агульнасцю ступені разумення носьбітамі беларускай і англійскай моў функцый названых частак цела і лёгкасцю іх пераасэнсавання і не заўсёды залежыць ад полісемантычнасці саматычных лексем (Дадатак Д).

У падраздзеле 2.1.2 “Варыянтнасць саматычных кампанентаў фразеалагічных адзінак” устанаўліваецца, што беларускія і англійскія СК ФА характарызуюцца падабенствам лексічных варыянтаў у кожнай з моў (Дадатак Е), што тлумачыцца інтралінгвістычнымі фактарамі: сінаніміяй (*плячысты на пуза / на жывом* і *on an empty stomach / belly* (дасл. – на пусты жывот / пуза) і інш.), гіпера-гіпаніміяй (*трымаць нервы / сэрца ў кулаку / у руках* і *nudge smb.’s elbow / arm* (дасл. – штурхаць чый-н. локаць / руку) і інш.), метафарызацыяй і метанімізацыяй (*раскідаць галавой / мазгамі / розумам* і *come into one’s head / mind* (дасл. – прыходзіць у чыю-н. галаву / у розум) і інш.). Існаванне несуднасных лексічных варыянтаў у ФА беларускай і англійскай моў адлюстроўвае ўплыў экстралінгвістычных фактараў (*гнуць <сваю> спіну / шыю / горб* ‘выконваць цяжкую работу; мардаваць сябе працай’, ‘працаваць на каго-н., быць у каго-н. у заняволенні’, *на чужым гарбу / карку / спіне ў рай ехаць* ‘карыстаючыся плёнам чужой працы, дамагацца сваёй карыслівай мэты’).

У раздзеле 2.2 “Структурная агульнасць і адметнасць саматычных фразеалагічных адзінак”, нягледзячы на аддаленасць беларускай і англійскай моў і прыналежнасць іх да розных груп індаеўрапейскай моўнай сям’і, устанаўліваюцца ўніверсальныя структурныя тыпы ФА, суднасныя са словазлучэннем, словаспалучэннем і сказам, у складзе якіх выяўляюцца агульныя і адметныя мадэлі ўтварэння.

У падраздзеле 2.2.1 “Саматычныя фразеалагічныя адзінкі са структурай словазлучэння” ўстанаўліваецца, што самымі колькаснымі па сінтаксічнай арганізаванасці ў абедзвюх мовах з’яўляюцца ФА, якія суднасныя па структуры са словазлучэннем (1281 бел. і 1569 англ., у тым ліку дзеяслоўныя

СФА – 976 бел. і 1120 англ. (напрыклад: *адчыняць ілбом дзверы* і *give a hand* (дасл. – падаваць руку), іменныя СФА – 296 бел. і 441 англ. (напрыклад: *светлая галава* і *clean hands* (дасл. – чыстыя рукі), прыслоўныя СФА – 9 бел. і 8 англ. (напрыклад: *мазгі набакір* і *hands down* (дасл. – рукі ўніз).

Аналіз сінтаксічнай будовы беларускіх і англійскіх СФА дазваляе ўстанавіць у межах структурных тыпаў разнастайнасць мадэляў як універсальных для дзвюх моў, так і характэрных толькі пэўнай мове. Напрыклад, у беларускай і англійскай мовах выдзелены СФА, утвораныя па агульнай мадэлі “V + N”: *класці душу* і *draw blood* (дасл. – пускаць кроў). Толькі ў беларускай мове вылучаны чатырохкампанентныя СФА, утвораныя па мадэлі “V + ргер + Adj + N” (напрыклад, *станавіцца на заднія ланкі* і інш.), пяцікампанентныя СФА, утвораныя па мадэлі “V + Pron + N + ргер + N” (напрыклад, *набіваць сабе гуз на лбе*) і інш., а толькі ў англійскай – чатырохкампанентныя ФА, утвораныя па мадэлі “V + ргер + N’s + N” (напрыклад, *ask for a lady’s hand* (дасл. – прасіць рукі лэдзі).

У падроздзеле 2.2.2 “Саматычныя фразеалагічныя адзінкі са структурай словаспалучэння” разглядаюцца азначаныя СФА беларускай і англійскай моў (233 бел. і 178 англ.), напрыклад: *пад пятой; тварам да твару* і *an arm and a leg* (дасл. – рука і нага); *on the nose* (дасл. – на носе). Сярод такіх СФА беларускай мовы колькасна вылучаюцца (усяго 43) СФА таўталагічнага тыпу (у англійскай мове іх усяго 17). Гэта тлумачыцца тым, што, акрамя агульных для дзвюх моў ФА, што паходзяць з Бібліі (*вока за вока* <зуб за зуб> / *an eye for an eye* <*a tooth for a tooth*>; *косць ад / з косці, плоць ад плоці* і *bone of one’s bone* <*and flesh of one’s flesh*>), у беларускай мове зафіксаваны ФА, якія ўтвораны па мадэлі біблейскіх ці ўспрымаюцца як разгорнутыя сінекдахі (з *вуснаў у вусны* (перадаваць, перадавацца), *з рук у рукі, кроў ад крыві, плячо к плячу / да пляча*), а таксама ФА, што паходзіць з жаргону гандляроў жывёлай (з *вуха на вуха*).

СФА з фармальнай граматычнай формай сказа разглядаюцца ў падроздзеле 2.2.3 “Саматычныя фразеалагічныя адзінкі са структурай сказа” (333 бел. і 162 англ.). Агульнымі структурнымі тыпамі СФА ў беларускай і англійскай мовах з’яўляюцца двухсастаўны неразвіты сказ: *кроў ледзянее; кулакі свярбяць* і *one’s ears are burning* (дасл. – вушы гараць); *one’s face fell* (дасл. – твар упаў) і інш.; двухсастаўны развіты сказ: *грунт хістаецца пад нагамі; дождж за карак / за шыю не лье* і *the ball is at smb.’s feet* (дасл. – мяч ёсць каля ног); *blood drains from smb.’s face* (дасл. – кроў адлівае ад твару) і інш. Толькі ў беларускай мове вылучаюцца дзве мадэлі двухсастаўных

неразвітых СФА-сказаў: “N + не + V” (*ногі не носяць; язык не слухае* і інш.); “N + Part” (*галава звязана*).

СФА ў беларускай і англійскай мовах суадносяцца з даданай акалічнаснай часткай складанага сказа: *аж пун трашчыць; колькі душа жадае* і *till one is blue / black in the face* (дасл. – пакуль хто-н. стане блакітным / чорным у твары); *as soon as one’s back is turned* (дасл. – як толькі чыя-н. спіна павернецца) і інш. Толькі ў беларускай мове вылучаецца структура СФА, суадносная з даданай дапаўняльнай часткай: (ведаць, высвятляць і пад.) *адкуль ногі растуць; што з носа спадзе / спала* (даваць, аддаваць) і інш.

Раздзел 2.3 “Міжмоўная эквівалентнасць беларускіх і англійскіх саматычных фразеалагічных адзінак” прысвечаны выяўленню і характарыстыцы міжмоўных эквівалентаў і іх тыпаў.

У падраздзеле 2.3.1 “Міжмоўныя саматычныя фразеалагічныя эквіваленты” разглядаюцца поўныя, частковыя эквіваленты і псеўдаэквіваленты ў межах беларускіх і англійскіх СФА.

Поўныя эквіваленты – гэта ФА беларускай і англійскай моў, якія з’яўляюцца абсалютна тоеснымі па семантыцы, унутрананай форме, граматычных формах, кампанентным складзе і супадаюць паводле суб’ектыўна-ацэначнай і экспрэсіўна-эмацыянальнай характарыстык. Напрыклад, ФА *душой і целам* ‘усёй істотай, цалкам, ва ўсіх адносінах’ і яе эквівалент *body and soul* (дасл. – душой і целам) ‘поўнасцю, цалкам’ маюць аднатыпную структурна-граматычную арганізаванасць (спалучэнне аднародных членаў, звязаных злучнікавай сувяззю – “N + *con* + N”) і аднолькавы кампанентны склад. Наяўнасць поўных міжмоўных саматычных фразеалагічных эквівалентаў беларускай і англійскай моў можа быць растлумачана рознымі прычынамі: па-першае, наднацыянальнымі, універсальнымі протасітуацыямі, што прадвызначаюцца агульнасцю акаляючага свету, падабенствам паводзін людзей у падобных умовах і г.д. (*браць за горла / take by the throat* і інш.), агульнасцю назіранняў за жэстамі і мімікай людзей, якія засвойваюцца носьбітамі падсвядома (*адкрываць вочы / open one’s eyes* і інш.); па-другое, наяўнасцю аднолькавай культурна-гістарычнай спадчыны для еўрапейскіх народаў, якую пакінулі біблейскія пісанні (*вока за вока / an eye for an eye* і інш.), антычная літаратура і міфалогія (*ахілесова пята / Achilles’ heel* і інш.); па-трэцяе, калькаваннем ФА (*рукі прэч / hands off!* і інш.).

Часткова эквівалентныя СФА – гэта ФА беларускай і англійскай моў, якія пры тоеснай семантыцы могуць мець нязначныя адрозненні ва

ўнутранай форме, у кампанентным складзе ці ў граматычных формах асобных кампанентаў, структуры альбо ў функцыянальна-стылістычнай, суб'ектыўна-ацэначнай і экспрэсіўна-эмацыянальнай характарыстыках. Напрыклад, бел. ФА *валасы / волас становяцца / падымаюцца / устаюць дыбам / дыба / дуба / дубка* і англ. ФА *one's hair stands on end* (дасл. – валасы становяцца дыбам) характарызуюцца аднолькавай семантыкай ('хто-н. адчувае моцны страх, жах') і тоеснай унутранай формай, аднак часткова адрозніваюцца кампанентным складам, структурнай арганізаванасцю (бел. "N + V + Adv" і англ. "N + V + prep + N") і функцыянальна-стылістычнай характарыстыкай (бел. – размоўная, англ. – стылістычна нейтральная).

Асобна вылучаюцца СФА беларускай і англійскай моў, якія пры абсалютна рознай семантыцы валодаюць поўным ці частковым кампанентным супадзеннем, ці так званыя псеўдаэквіваленты, напрыклад: бел. *трымаць нос па ветры* 'беспрынцыпова мяняючы свае паводзіны, прыстасоўваюцца да абставін, падладжваюцца да каго-, чаго-н.' і англ. *with one's nose in the air* (дасл. – з носам па ветры) 'які глядзіць на іншых пагардліва, задзірае нос'.

Падраздзел 2.3.2 "Міжмоўныя саматычныя фразеалагічныя аналагі" прысвечаны даследаванню ФА дзвюх моў, якія пры тоеснай альбо падобнай семантыцы характарызуюцца адрозненнем ці прыблізным падабенствам кампанентнага складу, структурна-граматычнай арганізаванасці і ўнутранай формы. Напрыклад, аналагам бел. ФА (турбот, клопатаў) *повен рот* 'вельмі многа (турбот у каго-н.)' выступае англ. ФА *have one's hands full* (дасл. – мець рукі поўныя) 'не мець часу, быць заклапочаным'.

У падраздзеле 2.3.3 "Безэквівалентныя саматычныя фразеалагічныя адзінкі" даследуюцца беларускія / англійскія ФА, якія не маюць эквівалентаў альбо аналагаў у сістэме англійскай / беларускай мовы. Падкрэслім, што эндэмічнымі яны з'яўляюцца толькі ў межах саматычнай фразеалогіі і толькі ў адносінах да пэўнай мовы. Так, беларускія СФА *галава / лоб гуза шукае (-ла)* 'хто-н. сваімі паводзінамі напрошваецца на непрыемнасці', *душа мохам абрасла* 'хто-н. стаў бяздушным, неспагадлівым, абьякавым' і інш. не маюць эквівалентаў ці аналагаў у англійскай мове, а англійскія СФА *God rest one's soul* (дасл. – Божа, супакой душу) 'выраз павагі пры ўпамінанні нябожчыка', *box smb.'s ears* (дасл. – біць кулакамі ў вушы) 'уляпіць аплявуху' не маюць эквівалентаў ці аналагаў у беларускай мове.

Безэквівалентныя СФА адлюстроўваюць унікальнасць беларускай і англійскай лінгвакультур. Напрыклад, беларускія ФА *зубы загаворваюць* 'уводзіць у зман, знарок адцягваюць увагу ад чагосьці', *перабіраць / разбіраць*

на костачках ‘асуджаць чые-н. недахопы, абмяркоўваць каго-н.’ і інш. звязаны з рытуальнымі дзеяннямі. Ужыванне ў такіх ФА саматызмаў тлумачыцца роляй, якая ў час правядзення рытуалаў адводзілася пэўным часткам цела чалавека, выразнасці іх рухаў. У ФА замацаваліся адначасова і слоўныя формулы, што суправаджалі пэўныя рытуальныя дзеянні.

Англіскія эндэмічныя СФА *a dead hand* (дасл. – мёртвая рука) ‘валодаць маёмасцю без права перадачы’, *keep one’s head above water* (дасл. – трымаць галаву над вадой) ‘пазбегнуць банкруцтва’, *please one’s eye and plague one’s heart* (дасл. – дагаджаць чыйму-н. воку і мучыць сэрца) ‘выйсці замуж па разліку, насуперак пачуццям’ і інш.) фіксуюць уяўленні аб сувязі чалавека і маёмасці і рэпрэзентуюць адно з асноўных паняццяў МКС англічан – стаўленне да прыватнай уласнасці.

Існаванне безэквівалентных СФА тлумачыцца тым, што пры наяўнасці агульнага ці блізкага паняцця, адлюстраванага ў ФА дзвюх моў, усё ж назіраецца розны падыход да яго ўспрымання, адсюль і адметны вобраз, пакладзены ў аснову СФА, адметная ўнутраная форма, г. зн., беларусы і англічане па-свойму, са свайго пункту погляду пазнаюць свет і вербалізуюць яго ў ФА.

Трэцяя глава дысертацыі “**Аналіз фразеалагічных адзінак у саматычным кодзе культуры**” прысвечана лінгвакультуралагічнаму аналізу СФА і складаецца з двух раздзелаў.

Раздзел 3.1 “Сімвалы ў саматычных фразеалагічных адзінках” складаецца з васьмі падраздзелаў і прысвечаны ўстанаўленню сімвалічнай функцыі СК у межах ФА беларускай і англійскай моў.

Саматызмы як адзінкі адпаведнага кода культуры адлюстроўваюць у беларускіх і англійскіх ФА пэўную тоеснасць, што тлумачыцца адзінствам анатоміі і фізіялогіі людзей, а ў сувязі з гэтым падабенствам асацыятыўнага мыслення носбітаў мовы. Так, вобразы амаль усіх ФА з СК *галава / head* пабудаваны на метанімічным атаясамліванні часткі і цэлага, у выніку чаго галава сімвалічна замяняе асобу ў інтэлектуальнай дзейнасці.

Паглыбленне ва ўнутраную форму нават карэлятыўных СФА фіксуе непазбежныя разыходжанні бачання протасітуацыі, якая знаходзіцца ў іх аснове. Гэта дазваляе выразна выявіць нацыянальную непаўторнасць і ўнікальнасць СФА кожнай мовы. Так, ва ўнутранай форме ФА з СК *галава*, якія рэпрэзентуюць вобразы разумнага альбо неразумнага чалавека, знаходзяцца разнастайныя метафары, напрыклад, галава надзяляецца рэчыўнымі характарыстыкамі (*не галава, а дом саветаў*), альбо можа змяшчаць у сабе пэўныя рэчывы (*салома ў галаве*). Акрамя таго, спецыфічнай

рысай беларускіх ФА з'яўляецца канцэптуалізацыя галавы як месца знаходжання мозга (розуму).

У раздзеле 3.2 “Стэрэатыпы і эталоны ў саматычных фразеалагічных адзінках”, які складаецца з васьмі падраздзелаў, устанаўліваецца, што стэрэатыпы і эталоны могуць выяўляцца не толькі праз замацаваны ў фразеалогіі комплекс уяўленняў носьбітаў мовы аб сабе, але і непасрэдна праз кампаненты ФА, якія пры гэтым выконваць ролю гэтых эталонаў альбо задзейнічаны ў стварэнні стэрэатыпных сітуацый. Так, стэрэатыпныя сітуацыі, звязаныя са знешнім праяўленнем гора і негатыўных эмоцый, рэпрэзентуюцца ФА з СК *сляза* / *tear*: бел. *аблівацца* / *залівацца* *слязамі* / *слязьмі* ‘горка, няўцешна плакаць’; *ліць слёзы* ‘горка плакаць’; *пускаць слязу* ‘плакаць’; *сляза слязу выганяе* / *гоніць* ‘хто-н. горка і няспынна плача’ і англ. *burst into tears* (дасл. – залівацца слязамі) ‘заліцца слязамі, расплакацца, разрыдацца’.

У ФА з СК *сэрца* шырока рэпрэзентуюцца такія стэрэатыпныя ўяўленні аб перажыванні і хваляванні за каго-, што-н., што суправаджаюцца болем (*сэрца забалела*), фізічным уздзеяннем на сэрца (*рваць сэрца*, *рэзаць сэрца*) альбо фізічнымі зменамі ў нармальным функцыянаванні названага органа (*сэрца ёкнула*, *сэрца сціскаецца*). Усе беларускія ФА з СК *сэрца* выяўляюць эмоцыі і пачуцці, а сам названы кампанент атаясамліваецца з *душой*.

У межах англійскіх ФА з СК *hand* ‘рука’, у адрозненне ад беларускіх з СК *рука*, успрымаецца з адабрэннем стэрэатыпная сітуацыя ‘атрыманне нажывы’ (*get one’s hands on smb. / smth.* (дасл. – мець / трымаць рукі на кім-, чым-н.) ‘прыбіраць да рук каго-, што-н.; набыць што-н., завалодаць чым-н.’).

Органам-эталонам, з дапамогай якога чалавек дабіваецца поўнага самавалодання, у МКС беларусаў з’яўляецца рука, а паводле ўяўленняў носьбітаў англійскай мовы – сэрца, што і рэпрэзентуецца ў ФА (*браць сябе ў рукі* і *take heart* (дасл. – браць / трымаць сэрца).

ЗАКЛЮЧЭННЕ

Асноўныя навуковыя вынікі дысертацыі

У выніку супастаўляльнага даследавання СФА беларускай і англійскай моў мы прыйшлі да рада высноў:

1. У беларускай і англійскай фразеалогіі ў цэнтры ўвагі стаіць чалавек. СФА з’яўляюцца каштоўнай крыніцай ведаў аб беларусах і англічанам як іх стваральніках і носьбітах і характарызуюцца высокай антрапацэнтрычнасцю,

што абумоўліваецца імкненнем чалавека пазнаць акаляючы свет праз часткі свайго цела (СК).

СК у складзе беларускіх і англійскіх ФА характарызуюцца разнастайнасцю, пра што сведчаць колькасныя даныя: 113 СК у складзе 1847 беларускіх ФА і 105 СК у складзе 1901 англійскай ФА.

Частотнасць ужывання СК у ФА залежыць ад “значнасці” функцыі органа ці часткі цела чалавека або жывёлы, якія яны называюць, напрыклад, у беларускай мове саматызм *вока* зафіксаваны ў якасці кампанента 221 ФА, “аніматызм” *душа* – 128 ФА, а саматызм *ногаць* – 2 ФА, у англійскай мове саматызм *hand* ‘кісьць рукі’ зафіксаваны ў якасці кампанента 243 ФА, саматызм *foot* ‘ступня’, ‘нага’ – 100 ФА, а саматызм *eyelash* ‘вейка’ – 1 ФА.

Пры размеркаванні СК беларускіх і англійскіх ФА па частотнасці ўжывання была выяўлена пэўная суадноснасць як сведчанне таго, што ў вобразнай аснове СФА дзвюх моў знаходзяцца аднолькавыя ці падобныя ўяўленні носьбітаў моў пра ўласцівасці і функцыі частак цела чалавека або жывёлы. Так, у самую вялікую групу ў абедзвюх мовах аб’ядноўваюцца нізкачастотныя СК (39 бел. і 46 англ.). Высокачастотнымі (6 бел. і 5 англ.) і частотнымі (5 бел. і 6 англ.) з’яўляюцца, па-першае, адзінкавыя СК, па-другое, толькі тыя саматызмы, што называюць найбольш функцыянальна актыўныя часткі цела, органы альбо вадкасці ў целе: *вока* / *eye*, *вуха* / *ear*, *галава* / *head*, *кроў* / *blood*, *нага* / *foot*, *leg*, *нос* / *nose*, *рука* / *hand*, *сэрца* / *heart*, *язык* / *tongue*. Толькі для беларускай мовы высокачастотным з’яўляецца СК *душа*, частотным – *зуб*, а толькі для англійскай частотным – *face* ‘твар’.

Пры суаднясенні эквівалентных беларускіх і англійскіх СК ФА былі выяўлены значныя лексічныя і колькасныя разыходжанні ў іх варыянтах. Так, у беларускіх ФА СК *спіна* мае 8 лексічных варыянтаў (*горб*, *карак*, *паясніца*, *плячо*, *скура*, *хрыбетнік*, *цела*, *шыя*), а англійскі эквівалент *back* – 3 (*dander* ‘гнеў’, *neck* ‘шыя’, *spine* ‘спінны хрыбет’, ‘пазваночнік’). Да беларускага СК *цела* варыянтамі выступаюць 4 лексемы (*зад*, *пуза*, *скура*, *цела*), а англійскі эквівалент *body* не мае варыянтаў. Спецыфічнасць узаемазамены СК у ФА беларускай і англійскай моў ілюструе ўздзеянне экстралінгвістычных фактараў, пад уплывам якіх фарміруецца сімвалічнае ўспрыманне пэўных органаў і частак цела чалавека альбо жывёлы [1; 8; 9; 11; 12; 20; 21; 23; 24].

2. У выніку даследавання структурна-граматычных паказчыкаў беларускіх і англійскіх СФА былі выяўлены тыпы, ідэнтычныя словазлучэнню (напрыклад, бел. *біць ногі* і англ. *twist smb.’s arm* (дасл. – скручваць руку), словаспалучэнню (напрыклад, бел. *у вуснах* і англ. *in a body*

(дасл. – у целе) і сказу (напрыклад, бел. *ногі не носяць / не нясуць* і англ. *one's ears are burning* (дасл. – вушы гараць). Самымі частотнымі ў дзвюх мовах з'яўляюцца СФА са структурай словазлучэння: 1281 бел. і 1569 англ., у тым ліку дзеяслоўныя СФА – 976 бел. і 1120 англ., іменныя СФА – 296 бел. і 441 англ., прыслоўныя СФА – 9 бел. і 8 англ. ФА са структурай словаспалучэння прадстаўлены 233 бел. і 170 англ., са структурай простага сказа, складанага сказа ці частак складанага сказа – 333 бел. і 162 англ.

Аналіз сінтаксічнай будовы беларускіх і англійскіх СФА дазволіў устанавіць у межах структурных тыпаў мадэлі, характэрныя для дзвюх моў і толькі для пэўнай мовы. Так, у беларускай і англійскай мовах выдзелены СФА са структурай дзеяслоўнага словазлучэння, утвораныя па агульнай мадэлі “V + N” (напрыклад, *класці душы* і *draw blood* (дасл. – пускаць кроў). Толькі ў беларускай мове выяўлены пяцікампанентныя ФА са структурай дзеяслоўнага словазлучэння, утвораныя па мадэлі “V + prep + N + con + N” (напрыклад, *звязаць на руках і нагах*); трохкампанентныя ФА са структурай іменнага словазлучэння, пабудаваныя па мадэлі “prep + Pron + N” (напрыклад, *на ўсе жылы*); трохкампанентныя ФА са структурай словаспалучэння, утвораныя па мадэлі “part + prep + N” (напрыклад, *ані ў зуб; не ў галаве*); ФА суадносныя па структуры з безасабовым (напрыклад, *з горла прэ / пёрла*) і абагульнена-асабовым (напрыклад, *з калена не выламіш*) аднаастаўнымі сказамі і інш. Толькі ў англійскай мове зафіксаваны чатырохкампанентныя СФА са структурай дзеяслоўнага словазлучэння, утвораныя па мадэлі “V + prep + N's + N” (напрыклад, *hold at arm's length* (дасл. – трымаць на адлегласці выцягнутай рукі); трохкампанентныя ФА са структурай словаспалучэння, пабудаваныя па мадэлі “Adj + prep + N” (напрыклад, *young at heart* (дасл. – малады ў сэрцы) і інш. Адметнасць структурна-граматычных характарыстык беларускіх і англійскіх СФА выклікана найперш уплывам інтралінгвістычных фактараў (парадак слоў у сказе, парадыгма скланення назоўнікаў, наяўнасць / адсутнасць аднаастаўных сказаў і інш.) [4; 18; 24].

3. У выніку размеркавання беларускіх і англійскіх СФА па шкале міжмоўнай эквівалентнасці на аснове сукупнасці такіх паказчыкаў, як семантыка, унутраная форма, структурна-граматычная арганізаванасць, кампанентны склад і функцыянальна-стылістычная, суб'ектыўна-ацэначная і экспрэсіўна-эмацыянальная характарыстыкі былі выдзелены пяць розных тыпаў эквівалентаў: поўныя эквіваленты ($\approx 11\%$ бел. і $\approx 15\%$ англ.), частковыя эквіваленты ($\approx 15\%$ бел. і $\approx 18\%$ англ.), псеўдаэквіваленты

($\approx 0.6\%$ бел. і $\approx 0.6\%$ англ.), аналагі ($\approx 43\%$ бел. і $\approx 43\%$ англ.) і безэквівалентныя СФА ($\approx 31\%$ бел. і $\approx 24\%$ англ.).

Ізаморфнасць беларускіх і англійскіх саматычных фразеалагізмаў абумоўлена поўным супадзеннем паказчыкаў міжмоўнай эквівалентнасці, на аснове чаго выяўляюцца поўныя эквіваленты (напрыклад, з *распасцёртымі рукамі* (прымаць, сустракаць, чакаць) і *with open arms* (дасл. – з адкрытымі / распасцёртымі рукамі) ‘прыветна, гасцінна, з вялікім задавальненнем’; *плячо к плячу* і *shoulder to shoulder* (дасл. – плячо к плячу) ‘зусім побач, у непасрэднай блізкасці, адзін каля аднаго (ісці, ехаць, стаяць, сядзець і пад.)’; ‘разам, вельмі дружна, у цесным адзінстве (жыць, працаваць, змагацца і пад.)’).

Часткова эквівалентныя СФА дзвюх моў выяўляюцца ў выніку нязначных адрозненняў ва ўнутранай форме, у кампанентным складзе ці ў граматычных формах асобных кампанентаў, структуры альбо ў функцыянальна-стылістычнай, суб’ектыўна-ацэначнай і экспрэсіўна-эмацыянальнай характарыстыках (напрыклад, *валасы / волас становяцца / падымаюцца / устаюць дыбам / дыба / дуба / дубка* і *one’s hair stands on end* (дасл. – валасы становяцца дыбам) ‘хто-н. адчувае моцны страх, жах’; *прасіць рукі* і *ask for a lady’s hand* (дасл. – прасіць рукі лэдзі) ‘сватацца’).

Пры поўным ці частковым супадзенні кампанентаў, але абсалютна рознай семантыцы ўтвараюцца псеўдаэквіваленты (напрыклад, *вадзіць за нос* ‘уводзіць у зман, ашукваць’ і *lead smb. by the nose* (дасл. – вадзіць за нос) ‘вадзіць на повадзе, прымушаць каго-н. слепа падпарадкоўвацца, трымаць каго-н. у падначаленні, цалкам падпарадкаваць сабе каго-н.’; *трымаць нос на ветры* ‘беспрынцыпова мяняючы свае паводзіны, прыстасоўвацца да абставін, падладжвацца да каго-, чаго-н.’ і *with one’s nose in the air* (дасл. – з носам па ветры) ‘які глядзіць на іншых пагардліва, задзірае нос’).

Пры тоеснасці альбо падабенстве семантыкі, але наяўнасці адрозненняў паводле іншых паказчыкаў выяўляюцца міжмоўныя аналагі (напрыклад, *падцерці / уцерці нос* ‘даказаць каму-н. сваю перавагу ў чым-н.’ і *wipe smb.’s eye* (дасл. – уцерці вока) ‘апярэдзіць, абскакаць каго-н.’; (ведаць, вывучыць) *як свае пяць пальцаў* ‘вельмі добра, грунтоўна, да дробязей’ і *have smth. at one’s fingers’ ends* (дасл. – мець на кончыках пальцаў) ‘ведаць што-н. як свае пяць пальцаў, валодаць чым-н. у дасканаласці’).

Безэквівалентныя, ці эндэмічныя, СФА не маюць эквівалентаў ці аналагаў у сістэме супастаўленай мовы і адлюстроўваюць унікальнасць культуры нацыі, спецыфічныя асаблівасці матэрыяльнага і духоўнага жыцця

народа (напрыклад, *папоўскае вока* ‘хто-н. вельмі прагны, зайздрослівы’; *ціпун на язык* ‘рэзкае асуджэнне чыйго-н. недарэчнага выказвання, нядобрае пажаданне таму, хто гаворыць не тое, што трэба’ і *have an itching palm* (дасл. – мець руку, якая свярбіць) ‘браць хабар, быць карысталюбівым, прагным чалавекам’; *wet the baby’s head* (дасл. – мачыць галаву дзіцяці) ‘адзначаць нараджэнне дзіцяці’ [2; 4; 9; 10; 18; 24; 28].

4. Інтэрпрэтацыя СФА ў цялесным кодзе культуры ілюструе іх асаблівую функцыю – прыняцце на сябе ролі сімвалаў, стэрэатыпаў і эталонаў, і дазваляе зразумець пэўныя фрагменты МКС, якія ствараюцца носьбітамі мовы.

У выніку даследавання беларускіх і англійскіх СФА вылучаны фразеалагізмы з аднолькавай семантыкай, агульнай унутранай формай і ідэнтычным вобразам у іх аснове, наяўнасць якіх тлумачыцца асэнсаваннем носьбітамі моў універсальных функцый частак цела чалавека, што ўплывае на метафарызацыю саматычных лексем і фіксацыю за імі агульнага сімвалічнага значэння. Так, ва ўнутранай форме беларускіх і англійскіх ФА з СК-найменнямі рукі і яе частак выяўлены аднолькавы сімвалічны сэнс, які замацаваны агульначалавечым успрыманням гэтай часткі цела. Універсальны кампанент *рука* з’яўляецца сімвалам працы, дзеяння / бяздзеяння (напрыклад, бел. *пахадзіла рука / пахадзілі рукі* ‘хто-н. зрабіў штосьці, пакінуў пасля сябе след’ і англ. *put in hand* (дасл. – прыкласці руку) ‘пачаць працаваць, прыступіць да справы; ажыццявіць што-н.’), улады, сілы, магутнасці (напрыклад, бел. *трымаць лейцы* <у сваіх руках> ‘ажыццяўляць кіраўніцтва, кіраваць чым-, кім-н.’ і англ. *in hand* (to get, to have, to hold, to keep) (дасл. – у руках (мець, трымаць) ‘пад кантролем; у падначаленні; у працы’), адлюстроўвае прававыя адносіны (напрыклад, бел. *удараць па руках* ‘заключаць якое-н. пагадненне, гандлёвую здзелку, дагавор’ і англ. *join hands* (дасл. – злучаць рукі) ‘аб’ядноўвацца; дзейнічаць разам, рука аб руку’) і атаясамліваецца з чалавекам (напрыклад, бел. *правая рука* ‘першы памочнік, найбліжэйшы паплечнік, супольнік’ і англ. *all hands* (дасл. – усе рукі) ‘усе ўдзельнікі’).

Атрымалі ўніверсальныя сімвалічныя прачытанні ў фразеалогіі беларускай і англійскай моў ФА з кампанентамі-найменнямі нагі і яе частак: яны падкрэсліваюць выключную ролю для чалавека так званага інструмента перамяшчэння ў прасторы (напрыклад, бел. *адна нага тут другая там* ‘вельмі хутка (збегаць, схадзіць куды-н.)’ і англ. *not set foot <somewhere>* (дасл. – не ставіць нагу <куды-н.>) ‘зусім не хадзіць куды-н., не бываць у каго-н.’, ‘зусім не выходзіць, не адлучацца адкуль-н.’), рэпрэзентуюць

сімваліку ‘магутнасць, улада’ (напрыклад, бел. *пад пятой* ‘у поўным падпарадкаванні; звычайна пра залежнасць мужа ад жонкі’ і англ. *the iron heel* (дасл. – жалезная пята) ‘ярмо’), а эмацыянальныя адносіны чалавека ў іх выяўляюцца з дапамогай кадзіравання зрокавых і тактыльных адчуванняў адносна нагі і яе частак, што тлумачыцца агульнасцю асацыятыўнага мыслення носьбітаў беларускай і англійскай моў.

Нягледзячы на тое, што змест паняццяў як формы аб’ектыўнай рэчаіснасці аднолькавы для ўсіх людзей і не залежыць ад мовы, на якой яны размаўляюць, спосабы адлюстравання рэчаіснасці і слоўнага выражэння паняцця ў кожнай мове адрозніваюцца. Так, універсальнасць саматычнай сімвалікі для беларускай і англійскай лінгвакультур не абумоўлівае тоеснасць у канкрэтным моўным (фразеалагічным) увасабленні гэтых універсальных, што і пацвярджаюць вынікі лінгвакультуралагічнага даследавання.

Замацаваныя ў беларускіх і англійскіх ФА кампаненты-саматызмы як адзінкі цялеснага кода культуры валодаюць сімвалічным зместам, які не толькі залежыць ад сімвалікі пэўнай часткі цела, але і раскрывае аспекты, якія атаясамліваюцца з нацыянальнай культурай, пэўнымі стэрэатыпнымі і эталоннымі ўяўленнямі і ўплываюць на фарміраванне адметных для беларускага і англійскага народаў фрагментаў МКС. Напрыклад, толькі ў беларускіх ФА СК *сэрца* рэпрэзентуе сімвал ‘жыццё, існаванне’ (пакуль) *сэрца б’ецца / будзе біцца*), СК *кроў* – ‘здараўе, фізічная прыгажосць’ (*кроў з малаком*), а СК *рог* – ‘чорт, д’ябал’ (*у чорта на рагах*) [1–3; 5–9; 12–17; 19–23; 25–28].

5. Падабенства асацыятыўнага мыслення носьбітаў беларускай і англійскай моў абумоўлівае тоеснасць рэпрэзентацыі стэрэатыпных сітуацый і эталонаў у межах фразеалогіі. Так, праяўленне шчодрасці і гасціннасці ілюструецца беларускімі ФА з *распасцёртымі рукамі* (прымаць, сустракаць, чакаць) ‘прыветна, гасцінна, з вялікім задавальненнем’, *шчодрай рукой* (раздаваць, надзяляць, дапамагаць і пад.) ‘не шкадуючы’ і англійскай ФА *with open arms* (дасл. – з адкрытымі / распасцёртымі рукамі) ‘прыветна, гасцінна, з вялікім задавальненнем’. Праз вобразы ФА *за прыгожыя вочы* ‘бескарысліва, дарэмна, толькі з-за сімпатыі да каго-н. (рабіць што-н.)’ і *for smb.’s fair eyes* (дасл. – дзеля чыіх-н. прыгожых вачэй) ‘бескарысліва’ рэпрэзентуюцца ідэалы прыгажосці, якія склаліся ў беларускай і англійскай лінгвакультурах.

У выніку даследавання беларускіх і англійскіх СФА ў лінгвакультуралагічным аспекце ўстаноўлена, што ў СФА дзвюх моў рысы

нацыянальных характараў іх носьбітаў канцэптуалізуюцца па-рознаму і нават палярна. Напрыклад, у ФА з падобным знешнім выражэннем *пад рукамі* ‘каля сябе, так блізка, што можна лёгка дастаць, выкарыстаць; пра канкрэтныя прадметы’, ‘вельмі блізка, недалёка, побач’, *рукой падаць* ‘зусім блізка, не вельмі далёка’ і *at hand* (дасл. – каля рукі / пад рукой) ‘побач, пад рукой, паблізу, па суседству’ (1-е значэнне), *hold at arm’s length* (дасл. – трымаць на адлегласці выцягнутаі рукі) ‘трымаць каго-н. на вялікай адлегласці’, ‘адганяць ад сябе’ рэпрэзентуюцца розныя ўяўленні пра адлегласць: для беларусаў адлегласць, роўная выцягнутаі руцэ, з’яўляецца малой, а для носьбітаў англійскай мовы – як малой, так і адносна вялікай. Для беларусаў характэрна імкненне праз руку ацаніць умельства, прагназаваць магчымасць дасягнення чаго-небудзь, мець выгаду, шанс і падобнае (*грэць рукі* ‘нажывацца несумленным спосабам’; *рука набіта (-я)* ‘хто-н. мае вялікі вопыт, добры навык, спрактыкаванасць у чым-н.’ і інш.), а для носьбітаў англійскай мовы – праз вока (*have an eye for smb. / smth.* (дасл. – мець вока на каго-, што-н.) ‘быць знатаком, аматарам каго-, чаго-н., разумець толк у кім-, чым-н.’; *have an eye for the main chance* (дасл. – мець вока для галоўнага / асноўнага шансу) ‘праследаваць карыслівыя мэты, імкнуцца да выгады, нажывы, узбагачэння’) [1–3; 5–9; 12–17; 19–23; 25–28].

Рэкамендацыі па практычным выкарыстанні вынікаў

Навуковыя вынікі дысертацыі могуць быць выкарыстаны:

- пры далейшым даследаванні фразеалагічных адзінак з несаматычнымі кампанентамі ў сучаснай беларускай мове, а таксама ў сучаснай англійскай мове;
- пры складанні фразеалагічных слоўнікаў розных тыпаў (перакладных беларуска-англійскіх і англа-беларускіх, тлумачальных, этымалагічных, слоўнікаў з лінгвакультуралагічнымі каментарыямі);
- пры перакладзе літаратуры з беларускай мовы на англійскую і наадварот;
- пры правядзенні на філалагічных факультэтах вышэйшых навучальных устаноў спецкурсаў і семінараў па фразеалогіі, лінгвакультуралогіі, кагнітыўнай лінгвістыцы, міжмоўнай камунікацыі, тэорыі і практыцы перакладу;
- пры падрыхтоўцы вучэбных дапаможнікаў і складанні вучэбных праграм па названых дысцыплінах, а таксама пры распрацоўцы тэматыкі курсавых, дыпломных, магістарскіх прац.

Матэрыялы дысертацыі ўкаранёны ў навучальны працэс кафедры беларускай і замежных моў УА “Гомельскі дзяржаўны тэхнічны ўніверсітэт імя П. В. Сухого” (акт укаранення ад 17.04.2012 г.), кафедры беларускай мовы УА “Гомельскі дзяржаўны ўніверсітэт імя Ф. Скарыны” (акт укаранення ад 15.06.2015 г.) (Дадатак Ж).

СПІС ПУБЛІКАЦЫЙ САІСКАЛЬНІКА ВУЧОНАЙ СТУПЕНІ

Артыкулы ў рэцэнзуемых перыядычных выданнях

1. Зайцава (Кулік), Л. У. Фразеалагізмы з кампанентамі лексіка-семантычнай групы ‘рагавыя ніткападобныя ўтварэнні на скуры’ / Л. У. Зайцава // Изв. Гомел. гос. ун-та им. Ф. Скорины. – 2007. – № 4 (43). – С. 42–46.
2. Зайцава (Кулік), Л. У. Параўнальна-супастаўляльны аналіз саматычных фразеалагізмаў беларускай і англійскай моў / Л. У. Зайцава // Весн. Брэсц. дзярж. ун-та. Сер. філал. навук. – 2009. – № 1 (11). – С. 101–107.
3. Зайцава (Кулік), Л. У. Саматычныя фразеалагізмы беларускай і англійскай моў у сістэме лінгвакультуралогіі / Л. У. Зайцава // Весн. Гродзен. дзярж. ун-та імя Янкі Купалы. Сер. 3. Філалогія. Педагогіка. Псіхалогія. – 2009. – № 2 (83). – С. 50–57.
4. Зайцава (Кулік), Л. У. Да пытання аб кантрастыўным слоўніку беларускай і англійскай фразеалогіі / Л. У. Зайцава // Роднае слова. – 2009. – № 12 (264). – С. 50–53.
5. Зайцава (Кулік), Л. У. Квасісімволіка кампанентаў галава – head, рука – hand – arm, хвост – tail у беларускіх і англійскіх фразеалагізмах / Л. У. Зайцава // Białorutenistyka Białostocka / Uniw. w Białymstoku, Wydz. Filol., Kafedra Filologii Białoruskiej ; [red.: Н. Тварановіч]. – Białystok, 2009. – Том 1. – S. 179–189.
6. Кулік, Л. У. Адмоўныя стэрэатыпы і эталоны ў саматычных фразеалагізмах беларускай мовы / Л. У. Кулік // Вісн. Дніпропетр. ун-ту / М-во освіти і науки, молоді та спорту України. Сер. Мовознав. – 2013. – Вип. 19, т. 1. – С. 158–163.
7. Кулік, Л. У. Культурна-нацыянальныя стэрэатыпы і эталоны ў саматычнай фразеалогіі беларусаў / Л. У. Кулік // Роднае слова. – 2013. – № 12 (312). – С. 28–30.

Артыкулы ў зборніках навуковых прац

8. Зайцава (Кулік), Л. У. Найменні частак нагі як кампаненты фразеалагічных адзінак / Л. У. Зайцава // VIII Міжнар. навук. чытанні, прысвеч. Сцяпану Некрашэвічу : зб. навук. арт. : у 2 ч. / Гомел. дзярж. ун-т, Навук.-даследчы ін-т гісторыі і культуры ўсходнеславянскіх народаў пры ГДУ ; рэдкал.: А. А. Станкевіч (гал. рэд.) [і інш.]. – Гомель, 2007. – Ч. 1. – С. 45–48.

9. Зайцева (Кулик), Л. В. Фразеологизмы с соматизмом ‘голова’ в английском и белорусском языках / Л. В. Зайцева // Сучасні праблемы лінгвістычных дослідаў і методика выкладання іноземных мов професійнага спілкування у вышэйшай школе. Іноземна філалогія : зб. навук. пр. : в 2 ч. / М-во асветы і навукі Украіны, Львів. нац. ун-т, Ф-т інозем. мов, Каф. інозем. мов для прыродн. ф-тов ; рэд. кол.: В. Т. Суліма, С. Н. Денісенко [та інш.]. – Львів, 2007. – Ч. 1 : Лінгвістыка. Лексічна семантыка. Фразеалогія. – С. 51–52.

10. Зайцава (Кулік), Л. У. Семантычная суаднесенасць саматычных фразеалагізмаў беларускай і англійскай моў / Л. У. Зайцава // Каб жыло наша Слова : зб. навук. арт. да 90-годдзя з дня нараджэння Ф. Янкоўскага / Брэст. дзярж. ун-т, Каф. беларус. мовазнаўства ; рэдкал.: М. І. Новік [і інш.]. – Брэст, 2009. – С. 183–185.

11. Зайцава (Кулік), Л. У. Саматычныя лексемы як кампаненты беларускіх і англійскіх фразеалагізмаў / Л. У. Зайцава // Беларуская фразеалогія і еўрапейскі моўны кантэкст : зб. навук. арт. : у 2 т. / М-ва адукацыі Рэсп. Беларусь, Брэст. дзярж. ун-т, Каф. гісторыі беларус. мовы і дыялекталогіі ; рэдкал.: М. М. Аляхновіч [і інш.]. – Брэст, 2009. – Т. 1. – С. 73–78.

12. Зайцава (Кулік), Л. У. Назвы частак цела жывёл у складзе фразеалагізмаў беларускай і англійскай моў / Л. У. Зайцава // Традыцыі матэрыяльнай і духоўнай культуры Усходняга Палесся: праблемы вывучэння і захавання ў постчарнобыльскі час : зб. навук. арт. / М-ва адукацыі Рэсп. Беларусь, Гомел. дзярж. ун-т, Навук.-даследчы ін-т гісторыі і культуры ўсходнеславянскіх народаў пры ГДУ ; рэдкал.: А. А. Станкевіч (гал. рэд.) [і інш.]. – Гомель, 2009. – Вып. 2. – С. 128–130.

13. Кулік, Л. У. Да пытання аб даследаванні фразеалагізмаў на мяжы стагоддзяў / Л. У. Кулік // Славянская фразеалогія в синхронии и диахронии : сб. науч. ст. / М-во асветы Рэсп. Беларусь, Гомел. гос. ун-т

им. Ф. Скорины ; редкол.: В. И. Коваль (отв. ред.) [и др.]. – Гомель, 2011. – Вып. 1. – С. 116–120.

14. Кулік, Л. У. Саматычны кампанент *душа* ў беларускіх фразеалагізмах / Л. У. Кулік // Христианский гуманизм и его традиции в славянской культуре : сб. науч. тр. / М-во образования Респ. Беларусь, Гомел. гос. ун-т им. Ф. Скорины ; редкол.: Т. Н. Усольцева [и др.]. – Гомель, 2011. – Вып. 3. – С. 212–215.

15. Кулік, Л. У. Саматычныя фразеалагічныя адзінкі як сродкі характарыстыкі чалавека / Л. У. Кулік // Славянские народы и их культуры: традиция и современность : сб. науч. ст. / М-во образования Респ. Беларусь, Гомел. гос. ун-т им. Ф. Скорины ; редкол.: В. И. Коваль (отв. ред.) [и др.]. – Гомель, 2013. – С. 151–153.

16. Кулік, Л. У. Культурны патэнцыял саматычнага кампанента *сэрца* / heart у фразеалагізмах беларускай і англійскай моў / Л. У. Кулік // Святло Скарынавых ідэй : да 90-годдзя з дня нарадж. праф. А. М. Анічэнкі : зб. навук. арт. / М-ва адукацыі Рэспублікі Беларусь, Гомел. дзярж. ун-т ім. Ф. Скарыны ; рэдкал.: А. М. Ермакова (гал. рэд.) [і інш.]. – Гомель, 2014. – С. 98–103.

Матэрыялы навуковых канферэнцый і семінараў

17. Зайцава (Кулік), Л. У. Фразеалагізмы беларускай і англійскай моў як адзінкі выяўлення менталітэту / Л. У. Зайцава // Имя и слово (проблемы семантико-прагматического взаимодействия в славянских языках) : материалы Междунар. науч. конф., Брест, 19–20 апр. 2007 г. : в 2 ч. / Брест. гос. ун-т, Каф. рус. и белорус. яз. с методикой преподавания, Akad. Podlaska w Siedlcach, Inst. Neofilologii, Kafedra Filologii Rosyjskiej ; редкол.: В. И. Сенкевич [и др.]. – Брест, 2007. – Ч. 2. – С. 81–86.

18. Зайцава (Кулік), Л. У. Аб структуры саматычных фразеалагізмаў-словазлучэнняў беларускай і англійскай моў / Л. У. Зайцава // Славянская фразеология в ареальном, историческом и этнокультурном аспектах : материалы V Междунар. науч. конф., Гомель, 22–23 окт. 2007 г. / М-во образования Респ. Беларусь, Гомел. гос. ун-т, Общество Кирилла Туровского, Гомел. специализир. славянская библиот. ; редкол.: В. И. Коваль (отв. ред.) [и др.]. – Гомель, 2007. – С. 10–14.

19. Зайцава (Кулік), Л. У. Беларускія і англійскія фразеалагічныя адзінкі з агульным значэннем ‘асоба’ / Л. У. Зайцава // Взаимодействие и взаимопроникновение языков и культур: состояние и перспективы :

материалы Междунар. научн. конф., Минск, 20–21 марта 2008 г. : в 2 ч. / М-во образования Респ. Беларусь, Белорус. гос. пед. ун-т ; редкол.: Т. В. Балаш (отв. ред.) [и др.]. – Минск, 2008. – Ч. 1. – С. 245–247.

20. Зайцава (Кулік), Л. У. Фразеалагічныя адзінкі з кампанентам сэрца / heart / Л. У. Зайцава // Актуальныя праблемы мовазнаўства і лінгвадыдактыкі : матэрыялы Рэсп. навук. канф. (да 70-годдзя з дня нараджэння праф. Г. М. Малажай), Брэст, 20–21 сак. 2008 г. / Брэст. дзярж. ун-т, Каф. беларус. мовазнаўства ; рэдкал.: М. І. Новік [і інш.]. – Брэст, 2008. – С. 56–58.

21. Зайцава (Кулік), Л. У. Саматычныя фразеалагізмы беларускай і англійскай моў з кампанентамі рука, hand, arm / Л. У. Зайцава // Діалог слов'янскіх культур : матэрыялы Міжнар. навук.-практ. конф. до Дня слов'янскай пісьменнасці та культуры, Миколаїв, 23 трав. 2008 р. / М-во освіти і науки України, Миколаїв. держ. ун-т, Ін-т пед. освіти, Каф. філол. дысцыплін, Рада нац. т-в Миколаїв. обл. ; ред. кол.: О. М. Пехота [та ін.]. – Миколаїв, 2008. – С. 37–42.

22. Зайцава (Кулік), Л. У. Фразеалагічная рэпрэзентацыя канцэпту “Розум” у беларускай і англійскай мовах / Л. У. Зайцава // Скарына і наш час : матэрыялы IV Міжнар. навук. канф., Гомель, 13–14 лістап. 2008 г. : у 2 ч. / М-ва адукацыі Рэсп. Беларусь, Гомел. дзярж. ун-т, Навук.-даследчы ін-т гісторыі і культуры ўсходнеславянскіх народаў пры ГДУ ; рэдкал.: А. А. Станкевіч (гал. рэд.) [і інш.]. – Гомель, 2008. – Ч. 1. – С. 340–344.

23. Зайцева (Кулик), Л. В. Наименования жидкостей как компоненты белорусских и английских фразеологизмов / Л. В. Зайцева // Лексико-грамматические категории в современном русском языке и лингводидактике : матэрыялы Міжнар. навукова-практ. семінару, Вінніца, 19 чэрв. 2009 р. / М-во освіти і науки України, Вінниц. держ. пед. ун-т, Гомел. держ. ун-т, Укр. асоціація викладачів рос. мови і л-ри ; ред. кол.: О. О. Белінська (відповід. ред.) [та ін.]. – Вінниця, 2009. – С. 50–53.

24. Зайцава (Кулік), Л. У. Лексічная варыянтнасць саматычных фразеалагізмаў беларускай і англійскай моў / Л. У. Зайцава // Міжнар. Шамякінскія чытанні “Пісьменнік – Асоба – Час” : матэрыялы Міжнар. навук.-практ. канф., Мазыр, 19–20 лістап. 2009 г. / М-ва адукацыі Рэсп. Беларусь, Мазыр. дзярж. пед. ун-т ; рэдкал.: А. У. Сузько (адк. рэд.) [і інш.]. – Мазыр, 2009. – С. 166–169.

25. Зайцава (Кулік), Л. У. Лінгвакультуралагічны аналіз саматычных фразеалагізмаў у беларускай і англійскай мовах / Л. У. Зайцава // Беларуская мова ў культурнай і моўнай прасторы Слав'іі : матэрыялы Міжнар. навук.

канф., Мінск, 24–25 лістап. 2009 г. / НАН Беларусі, Ін-т мовы і літ-ры ; рэдкал.: М. П. Антропаў (адк. рэд.) [і інш.]. – Мінск, 2009. – С. 173–177.

26. Кулік, Л. У. Канцэптуалізацыя рыс нацыянальных характараў беларусаў і англічан у саматычнай фразеалогіі / Л. У. Кулік // Сучасная моўная адукацыя ў Рэспубліцы Беларусь: праблемы, перспектывы : матэрыялы Рэсп. навук.-практ. канф. (да 80-годдзя праф. В. У. Протчанкі), Мінск, 9 крас. 2010 г. / М-ва адукацыі Рэсп. Беларусь, Нац. ін-т адукацыі. – Мінск, 2010. – С. 146–151.

27. Кулік, Л. У. Саматычныя фразеалагізмы як адзінкі цялеснага кода культуры / Л. У. Кулік // Скарына і наш час : матэрыялы V Міжнароднай навуковай канф. Гомель, 14–15 кастр. / М-ва адукацыі Рэсп. Беларусь, Гомел. дзярж. ун-т імя Ф. Скарыны ; рэдкал.: А. А. Станкевіч (гал. рэд.) [і інш.]. – Гомель, 2011. – С. 136–139.

Слоўнік

28. Кулік, Л. У. Англа-беларускі слоўнік саматычных фразеалагізмаў ; Беларуска-англійскі слоўнік саматычных фразеалагізмаў / Л. У. Кулік, В. А. Ляшчынская ; М-ва адукацыі Рэсп. Беларусь, Гомел. дзярж. ун-т. – Гомель : ГДУ, 2010. – 84 с.

РЭЗІЮМЭ

Кулік Людміла Уладзіміраўна

Саматычныя фразеалагізмы беларускай і англійскай моў: структурна-семантычны і лінгвакультуралагічны аспекты

Ключавыя словы: фразеалагізм, саматычны кампанент, структурна-семантычны і лінгвакультуралагічны аспекты, агульнасць, нацыянальна-культурныя асаблівасці, моўная карціна свету, саматычны код культуры, эквівалентнасць, сімвал, стэрэатып, эталон.

Мэта даследавання заключаецца ў вызначэнні агульных і адметных рыс структуры і семантыкі беларускіх і англійскіх саматычных фразеалагізмаў, у выяўленні закадзіраваных у іх унутранай форме ўніверсальных і нацыянальна-спецыфічных сімвалаў, эталонаў і стэрэатыпаў.

Метады даследавання: апісальны, параўнальна-супастаўляльны, кампанентнага аналізу, семантычнай ідэнтыфікацыі і аналізу слоўнікавых дэфініцый, прыём этымалагічнага аналізу і элементы колькаснага падліку.

Атрыманыя вынікі і іх навізна. Упершыню ў межах адной працы вызначаны корпус беларускіх і англійскіх саматычных фразеалагічных адзінак, праведзена іх дыферэнцыяцыя паводле апорнага саматычнага кампанента і ўстаноўлена варыянтнасць лексічнага складу; выяўлена наяўнасць агульнага і адметнага ў структуры і семантыцы беларускіх і англійскіх саматычных фразеалагізмаў; вылучаны і ахарактарызаваны тыпы міжмоўнай эквівалентнасці саматычных фразеалагічных адзінак; устаноўлены агульныя рысы і адметнасці сімвалічнага значэння саматычных кампанентаў фразеалагізмаў; раскрыта культурная інфармацыя саматычных фразеалагізмаў праз апісанне змешчаных у іх унутранай форме эталонаў і стэрэатыпаў.

Рэкамендацыі па выкарыстанні атрыманых вынікаў. Навуковыя вынікі дысертацыі могуць быць выкарыстаны пры далейшым даследаванні фразеалагічных адзінак з несаматычнымі кампанентамі; пры складанні фразеалагічных слоўнікаў розных тыпаў; пры перакладзе літаратуры з беларускай мовы на англійскую і наадварот; пры чытанні спецкурсаў і правядзенні семінараў па фразеалогіі, лінгвакультуралогіі, кагнітыўнай лінгвістыцы, міжмоўнай камунікацыі, тэорыі і практыцы перакладу і пры падрыхтоўцы вучэбнай літаратуры па названых дысцыплінах.

Галіна выкарыстання: мовазнаўства, метадыка выкладання беларускай і англійскай моў, лінгвакультуралогія, лексікаграфія.

РЕЗЮМЕ

Кулик Людмила Владимировна

Соматические фразеологизмы белорусского и английского языков: структурно-семантический и лингвокультурологический аспекты

Ключевые слова: фразеологизм, соматический компонент, структурно-семантический и лингвокультурологический аспекты, общность, национально-культурные особенности, языковая картина мира, соматический код культуры, эквивалентность, символ, стереотип, эталон.

Цель исследования заключается в установлении общих и отличительных черт структуры и семантики белорусских и английских соматических фразеологизмов, в выявлении закодированных в их внутренней форме универсальных и национально-специфических символов, эталонов и стереотипов.

Методы исследования: описательный, сравнительно-сопоставительный, компонентного анализа, семантической идентификации и анализа словарных дефиниций, прием этимологического анализа и элементы количественного подсчета.

Полученные результаты и их новизна. Впервые в рамках одной работы определен корпус белорусских и английских соматических фразеологических единиц, проведена их дифференциация по опорному соматическому компоненту и установлена вариантность лексического состава; выявлено наличие общего и отличительного в структуре и семантике белорусских и английских соматических фразеологизмов; выделены и охарактеризованы типы межъязыковой эквивалентности соматических фразеологических единиц; установлены общие черты и особенности символического значения соматических компонентов фразеологизмов; раскрыта культурная информация соматических фразеологизмов через описание находящихся в их внутренней форме эталонов и стереотипов.

Рекомендации по использованию практических результатов. Научные выводы диссертации могут быть использованы в дальнейшем изучении фразеологических единиц с несоматическими компонентами; при составлении фразеологических словарей разных типов; при переводе литературы с белорусского языка на английский и наоборот; при чтении спецкурсов и проведении семинаров по фразеологии, лингвокультурологии, когнитивной лингвистике, межъязыковой коммуникации, теории и практике перевода и при подготовке учебной литературы по названным дисциплинам.

Область применения: языкознание, методика преподавания белорусского и английского языков, лингвокультурология, лексикография.

SUMMARY

Liudmila U. Kulik

The somatic phraseological units of the Belarusian and English languages: structural-semantic and linguacultural aspects

Key words: phraseological unit, somatic component, structural-semantic and linguacultural aspects, universality, national-cultural peculiarities, language picture of the world, somatic code of culture, equivalence, symbol, stereotype, model.

The aim of the research is to determine the common and specific features in the structure and semantics of the Belarusian and English somatic phraseological units, to determine universal and national symbols, models and stereotypes encoded in their inner form.

The methods of the research: descriptive, comparative, componential analysis, the method of semantic identification, the method of the analysis of vocabulary definitions, mode of etymological analysis and elements of quantitative calculation.

The results obtained and their novelty. For the first time in the research the volume of the Belarusian and English phraseological units has been determined; the phraseological units have been differentiated by their somatic component; the variation of the somatic components, availability of the common features and national peculiarities in the structure and semantics of the Belarusian and English somatic phraseological units have been established; the types of the inter-language equivalence of the somatic phraseological units have been identified and characterized; the common features and peculiarities of the symbolic meaning of the somatic components have been determined; the cultural information of somatic phraseological units has been revealed through the description of the models and stereotypes in their inner form.

Recommendation for further use of the received results. The scientific conclusions of the thesis can be used in further investigation of phraseological units with non-somatic components; compiling of phraseological dictionaries; translation of the literature from Belarusian into English and from English into Belarusian; giving courses in the fields of phraseology, cultural linguistics, cognitive linguistics, inter-language communication, theory and practice of translation and writing of textbooks on disciplines mentioned before.

The sphere of application: linguistics, methodology of teaching Belarusian and English, cultural linguistics, lexicography.